

Petőfi költeményei világirodalmi útjának egyik állomása

PETŐFI kutatói jogosan panaszozzák, hogy még megközelítő könyvészetünk sincsen PETŐFI költeményeinek fordításairól, ami megjelent, alkalmi kiadvány. Bizonyítást nyert és általánosan elfogadott, hogy PETŐFIT a német anyanyelvű és magyarul is tudó DUX Adolf író és hírlapíró vezette be a világirodalomba.¹ Az egykorú hazai német sajtó fontos, megbízható támpontokat adott a felsorakozó, utat törő fordítókról, akik a hazai németül beszélő és a külföldi német — elsősorban bécsi — olvasóknak közvetítették PETŐFIT.² E fordításokat tetemesen megnövelte KERTBENY Károly, tevékenységének oroszlánrésze a PETŐFI halálát követő évtizedekre esik, amiről számos kiadványában maga adott számot, elmondva fordításairól, hogy azok azután alapját képezték az angol, francia és egyéb idegen nyelvű PETŐFI-fordításoknak.³

Bennünket közelebről PETŐFI lírai verseinek az az 1863-ban elkészült német fordítása érdekel, melynek beható tanulmányozása, értékelése úgyszólván elsikkadt a PETŐFI-kutatásban.

1862. szeptember 20-án Krakkóból Theodor OPITZ aláírással levelet hozott a posta Pest akkor egyik legtekintélyesebb kiadójának, HECKENAST Gusztávnak, melyből a következőket emeljük ki:

„Seit mehreren Jahren habe ich mich fast ausschliesslich mit einer Übersetzung der lyrischen Gedichte A. Petőfi's beschäftigt, und beabsichtige, diese Arbeit jetzt zu veröffentlichen. Es liegen sämtliche Gedichte genau nach der Originalausgabe übertragen fertig vor. Ich ging bei meinem Unternehmen von der Ansicht aus, dass Petőfi durch seiner Individualität von höchstem Interesse und zwar nicht nur für Ungarn, wies Herr Otto Wigand⁴ schrieb ist: dass aber drum gerade nur eine werkständige Übersetzung seiner Lyrica, nicht aber wieder nur eine Auswahl, wie Herr Otto Wigand wünschte, des

¹ TURÓCZI-TROSTLER József: *Petőfi világirodalmi jelentőségéhez*. Magyar irodalom világirodalom. Bp. 1961. 530—542. l. — KISS József: *Petőfi az egykorú hazai német nyelvű sajtóban. 1844—1846*. Tanulmányok Petőfiről. Bp. 1962. 91—193. l. — KISS József: *A Nemzeti dal egykorú fordítói és fordításai*. Petőfi és kora. Bp. 1970. 425—434. l.

² Vö. KISS József id. munkáit.

³ KERTBENY Károly: *A magyar irodalom a világirodalomban*. Bp. 1876. — *Nyílt levél a tisztelt Kisfaludy-Társasághoz*. Bp. 1879. — *Észrevételek az írói törvényjavaslatnak a fordításokról szóló cikke ellen*. Bp. 1879. — *Petőfi's Tod vor dreissig Jahren 1849*. Leipzig 1880. — *Verschiedene deutsche Nachdichtungen Alexander Petőfi's*. Hely nélkül. 1880. — KERTBENY Károly. Bp. 1880.

⁴ WIGAND Ottót OPITZ nemcsak kiadóként ismerhette: Lengyelországban neve fogalom volt, hiszen az 1830-ban végbemenő lengyel felkelést követően menedékkal, hamis útlevelekkel, pénzzel segítette a menekülő lengyel felkelőket. HECKENASTOT ő ajánlhatta OPITZNAK, minthogy HECKENAST sógora és üzleti elődje volt Lipcsébe való áttelepülése (1833. jan. 15.) előtt. Vö. D. SZEMZŐ Pirokska: *Heckenast és Vajda szerepe Jókai „A Hon” c. lapjának megindulásában*. Bp. 1969. 264—265. l. — WIGAND Ottó 1877-ben mégis kiad PETŐFI költeményeiből válogatást NEUGEBAUER László fordításában, BODENSTEDT és JÓKAI bevezetésével.

Dichters Persönlichkeit zu vollkommener Anschauung bringen, und vermöge deren bezwingende Liebenswürdigkeit von entschiedenem Erfolg seyn können.

Da ich dem Dichter unmittelbar gegenüber setzen und ins Auge blicken wollte, so habe ich mich um die Leistungen meiner Vorgänger *absichtlich* nicht gekümmert; ich weiss nur, dass sie im Ganzen u. Grossen PETŐFI noch nicht auf die Höhe des Ruhms und der Popularität zu erheben im Stande waren, die er durch sein eben so nationales, wie universales Genie einzunehmen berechtigt ist."

Majd megírja azt is, hogy PETŐFI 1842—1846 között keletkezett költeményeinek fordítását DEÁK Ferencünknek ajánlotta, aki azt válaszolta, hogy szívesen fogadja:

„Ich finde mich durch Ihre Widmung geehrt, und nahm solche mit freundlichem Danke an. Ihr, hochgeschätzter Mann, und Ihre bisherigen ausgezeichneten Leistungen geben uns das Recht, nur tüchtiges von Ihnen zu erwarten."

PETŐFI 1847—1849-ben alkotott költeményeinek fordításait viszont Hermann GRIMMnek,⁵ a kiváló MICHELANGELO-kutatónak ajánlja, aki olvasva PUSKIN és LERMONTOV költeményeiből készült fordításait, 1859-ben arra buzdította, hogy fordítói készségét minden erejével PETŐFI fordításának szentelje. Befejezésül megjegyzi:

„Ich habe mein Manuskript noch *keinem* der Herrn Verleger eingesandt, sondern nur einige Anfragen nach Deutschland z. B. an Herrn O. Wigand gerichtet.

Für jede der 2 Abteilungen des Ganzen beanspruche ich ein Honorar von 100 Thaler, ein für alle Mal. Sollten Sie, geehrter Herr, geneigt sein, den Verlag meiner Arbeit zu übernehmen, so würde mir das eine ganz besondere Ehre und Freude sein."⁶

HECKENAST örömmel fogadta OPITZ kínálokozását annál is inkább, mert mindig szerette volna PETŐFIT kiadni. Érintkezésük még a költő életére nyúlik vissza, mikor az *Életképeknek* 1848 áprilisától társszerkesztője lett, és nehéz anyagi helyzetében — váltóadóssága kifizetésére — HECKENAST 100 pengő forintot előlegezett neki augusztusi szerkesztői honoráriumára. PETŐFINEK azonban EMICH volt a kiadója; meg kellett elégednie HECKENASTnak egy olyan antológia kiadásával 1848-ban — sajtó alá rendezte TOOTH István —, mely 13 PETŐFI-költeményt hozott, köztük az *Egy gondolat bánt engemet* címűt. A 48-as márciusi események és a LANDERER és HECKENAST nyomda szerepe közismert, az talán kevésbé, hogy HECKENAST a nyomda „forradalmi” működtetéséhez teljes mértékben hozzájárult, és háttéri szerepe a márciusi ifjakkal való meg egyezés alapján jött létre. Az ő nyomdája készítette a költő *A királyokhoz* c. versét, mely 48. március 28-án röplapként 2 pengőért került forgalomba. És mikor VAHOT Imre megtámadja JÓKAIT és PETŐFIT, hogy pecsovicsok adják ki és nyomják az *Életképeket* (*Nemzetőr.* 1848. 732. l.), az *Életképek* 1848. 26. sz. 760. lapján gúnyosan visszautasítják, hozzáfűzve:

⁵ GRIMM a 19. sz. második felében fejtette ki esztétikai és művészettörténeti működését. Vö. *Fünfzehn Essays.* Berlin 186?., *Neue Essays über Kunst und Literatur.* Berlin 1865., *Zehn ausgewählte Essays zur Einführung in das Studium der modernen Kunst.* Berlin 1871., *Leben Michelangelo's.* Hannover 1862. c. műve tömören fogalmazott, igen hasznos forrásmunka volt, mely számtalan kiadást ért meg. — OPITZ idején nagy tekintélynek örvendett, ez és a kor divatja készítette hogy DEÁKNAK, GRIMMNEK ajánlja PETŐFI fordítását.

⁶ Th. OPITZ 27 db. levelét, mely tárgyunk fő forrása, az OSZK kéziratára őrzi.

„Hát ha még azt tudná, hogy az, a kitől a papirost vesszük, magyarul sem tud! huj! Legközelebb előveendjük a betűszedőket és a lapkihordókat, ha valjon nem voltak-e ők is a régi bureaucraticus systémának titkos pártfogói. Mert ha még ezek is pecsovicso, akkor murrexi! Imre agyonver.”

HECKENAST régi vágya, hogy a nagy magyar kortársírók mellett PETŐFIT is kiadhatja, még nem bírta volna arra, hogy OPITZra essék a választása, bár sógora, WIGAND kezeskedett érte. Eldöntötte azonban a már akkor elismert és általa kiadott íróbarátjának, Adalbert STIFTERnek a véleménye, aki még 1860-ban egyik hozzá intézett levelében említi először OPITZot, mint aki egy igen küzdelmes lelki korszakában szintén hozzásegítette élet- és íráskedve visszatéréséhez:

„So ein Zeichen erhielt ich auch unlängst aus Krakau, ich schliesse bei. Ich kenne den Mann garnicht, der Brief bezeichnet ihn aber schon zum Teile, und so weit ich in den mir gesandten Gedichten gelesen habe, muss ich ihm Bedeutung zuschreiben, und einige der Gedichte fand ich trefflich z. B. ‚Die Kirschen‘. Keines lahm, und jedes aus einer selbstständigen Persönlichkeit hervorgegangen. Das zweite Bűchlein sind Übersetzungen aus dem russischen Dichter Puskin. Ich habe noch nicht darin gelesen.⁷

Abban az időben pedig, mikor HECKENAST már megbízta OPITZot PETŐFI fordításával, még egyszer visszatér véleményére:

„Was machen die Geschäfte, wie geht es in Maroth, was tun Ihre Freunde? Haben Sie nichts Bedeutendes in der Kunst und Literatur erlebt? Unser Bekannter Theodor Opitz, der sich so teilnehmend für den Nachsommer⁸ gezeigt hat, hat ja Petőfis Gedichte übersetzt? Sie könnten bei dem Verleger, der wahrscheinlich in Pest sein wird, mir etwa die Adresse von Opitz verschaffen, ich habe ihm einmal auf gut Glück einen Dankbrief nach Krakau geschrieben, den er wahrscheinlich nicht erhalten hat, weil ich keine Antwort bekommen habe. Seine Gedichte und seine Übersetzungen aus Puskin haben mir sehr gefallen. Er hat mir diese Werke übersandt.”⁹

HECKENASTot befolyásolta még STIFTERnek nála megjelent *Der Nachsommer* c. regénye is, melyből újabb kiadást akart, minthogy ezt tekintette addig írt alkotásai között fő művének, s nem akarta, hogy a „GOETHE Wilhelm Meisterjének szellemében fogant mű” feledésbe merüljön.

HECKENASTnak egyetlen kiadásában megjelent író nem vethette szemére, hogy széles körű megismertetését, népszerűsítését elmulasztotta volna, ezzel természetesen saját érdekét is szolgálta. Legtöbbször éppen a kiadásában megjelenő írókat vonta be a propagandába: egymás műveiről íratott velük, szerencséjére legtöbbször itthon és külföldön, tekintélyes sajtóorgánumok munkatársai voltak. Rendszerint meghívta íróit, íróbarátait, az irodalompártolókat, kritikusokat, nemegyszer a cenzúra embereit pesti házába, pilismaróti kastélyába, (még ma is áll), ahol írói klubok módjára folyt a beszélgetés.¹⁰

⁷ Adalbert Stifters *Sämmtliche Werke. Briefwechsel*. Reichenberg 1923. III. köt. 419. levél. 222—223. l. — Theodor OPITZ: *Lyrische Gedichte*. Würzburg 1860. — *Dichtungen von A. Puskin und Lermontov*. Deutsch von Theodor OPITZ. Klassiker des In- und Auslandes Bd. 54. (Würzburg) 1860.

⁸ *Der Nachsommer*. Eine Erzählung. 3 köt. 1857. HECKENAST.

⁹ Adalbert Stifters *Sämmtliche Werke. Briefwechsel*. IV. köt. Praga 1925. 173, 174, 372. l. An Gustav HECKENAST. 1863. dec. 10.

¹⁰ Vö. SZEMZŐ Piroksa: *Német írók és pesti kiadók a XIX. sz.-ban*. Bp. 1931. 91—106. l. és 109—115. l.

Mint hogy OPITZ igen nagyra értékelte STIFTERT, HECKENAST őt is felkérte, hogy az előkészületben levő *Nachsummerről* írjon a vele kapcsolatban levő lapokba. Levelezésükben, valamint a STIFTER- és HECKENAST- levelezésben tekintélyes helyet foglal el e megírandó tanulmány, mely végül is nem született meg, de még 1866-ban is szó van róla, holott a tervezett újabb kiadás 1865-ben már megjelent.¹¹

OPITZ 1862. okt. 2-án HECKENASTHOZ írt leveléből kiviláglik, hogy a *Nachsummerről* szóló írása éppen a minden erejét lefoglaló PETŐFI-fordítások miatt halasztódik. Mint írja, nagy örömmel tölti el, hogy a kiadó vállalta munkáját, és gyönyörű nyomdai alkotásban, a költőnek újabb arcképével — BARABÁS Miklós rajza, a bécsi AXMANN metszete — kívánja közrebocsátani. Bár a költőzködés gondjai nyomják: Krakkóból a porosz felső-sziléziai Plessbe megy, a fordítások első részének átnézése mellett már a kézirat nyomdakész tisztázásánál tart, és még az év novemberében elküldheti kiadójának. Már itt beszél arról a tiszteletplédányról, melyet annakidejénszép köntösben, általa hozzáintézett levél kíséretében küldjön DEÁK Ferencnek a kiadó. Nagy lelkesedésében a fordításra megállapodott lírai verseken kívül PETŐFINEK 1851-ben Lipcsében a *Hangok a múltból* c. antológiában megjelent 31 forradalmi versét is beiktatni ajánlja a fordítások második részébe, de tekintettel a feszült politikai viszonyokra, válogathatnak: „Da sie sehr charakteristisch und meist vortrefflich sind, so werden Sie wohl mit mir übereinstimmen.”¹²

Az ajánlat igazolja, hogy OPITZ tisztában volt HECKENAST személyével. Ez a reformkortól kezdve egészen a haláláig, 1878-ig töretlenül ellenzéki haladó eszméket szolgáló kiadó össze tudta egyeztetni politikai és üzleti tevékenységét. Már 1860-tól kezdve meggyőződése, hogy Magyarországon a polgárságnak kell átvennie a vezető szerepet, a polgárosodásnak viszont biztos bázisa az anyagi fedezettel bíró, anyagilag független nemzet. Ipar és kereskedelem fejlődéséhez, a gazdasági felemelkedéshez, egységes nemzeti megerősödéshez időre van szükség, ezért írói körével együtt egyelőre a „békés fejlődést”, radikalizmusuk mérséklését, a Béccsel való ideiglenes megegyezésnek taktikáját választják. Az OPITZCAL folytatott levelezés idejére esik egyébként a tulajdonában levő és a bécsi kormányzattól annyit zaklatott lapjának, a *Magyar Újság* további életének biztosítása és VAJDA János szerkesztői megbízata,

¹¹ Vö. OPITZ levelei HECKENASTHOZ. OSzK. Kézirattár. 1862. okt. 8., 1863. szept. 5., okt. 31. 1866. febr. 6., ápr. 26. — STIFTER HECKENASTNAK 1865. jún. 1-én: „Und da das Werk über seiner Zeit ist, wird es durch die Zeit für sich nicht untergehen, es könnte dies nur durch seinen nicht hinreichenden Wert geschehen. Schreibe doch an Opitz um die versprochene Beurteilung des Nachsummers. Das wäre jetzt recht gut. Ich werde dir einen Brief an Opitz zur Beförderung einsenden, ich weiss seinen jetzigen Wohnort nicht.” *Adalbert Stifters Sämmtliche Werke. Briefwechsel*. IV. köt. 307, 408. l.

¹² OPITZ PETŐFI verseinek fordításához az EMICHNÉL utoljára megjelent lírai versek köteteit használta. — Egyik, 1863. okt. 31-én HECKENASTHOZ intézett leveléből kitűnik, hogy AIGNER (ABAFI) Lajos kitűnő segítséget nyújtott neki PETŐFINEK akkor még csak kéziratban ismert verseihez, ezért a kiadott fordításból neki is juttasson tiszteletplédányt. — OPITZ a forradalmi versek fordítását később adta ki: *Petőfi*. Von Theodor OPITZ Bern 1868 és ue. Wien 1869. A 372 oldalas munka a költő életrajzát, elbeszélő költeményeit és 50 forradalmi versét — köztük sok még addig publikálatlant, melyhez AIGNER is hozzásegítette — közölte.

sőt e minőségéből való eltávolítása is, melynek a levelekben visszhangja van.¹³ HECKENAST politikai eszméit kiadványaiban is megvalósította, ezért nem adta ki a forradalmi PETŐFI-verseket.

OPITZ 1862. nov. 6-án kiadójához intézett levelében már a fordítás első részének, az 1842–1846-ban írt költeményeknek nyomdakész fordításáról tudósít és arról is, hogy az év decemberéig az egészszel elkészül. PETŐFI iránt érzett lelkesedése munkája során egyre nő:

„Bei Herstellung der Reinschrift tritt mir der enorme Reichtum des Dichters mit aller Macht vor die Seele, und ich bin oft in Staunen versunken. Dabei erfüllt mich das lebendige und frohe Gefühl, dass ich mit dieser meiner Übersetzung wirklich etwas für die herrliche Nation *getan* habe, der meine Seele ihre ganze Sympathie, wie keiner andern, zuwendet.”

OPITZ a magyar népet, szellemi, politikai életét nemcsak PETŐFI fordítása során ismerte meg. Éz a magyarul kitűnően beszélő költőfordító járatta, olvasta a hazai politikai, irodalmi lapokat, régi és új magyar irodalmi műveket szerzett be; minderről HECKENASTTAL folytatott levelezése tanúskodik. A szóban forgó levélben például a *Szépírodalmi Figyelő* újabb számaint kéri, melyre előfizetett, és kívánja a jövőben is. Később kéri az *Új Magyar Múzeum* 1854-i kötetét, mert abban jelent meg GYULAI Pálnak PETŐFI Sándor lírai költészetéről szóló tanulmánya.¹⁴ Azután kéri HORVÁTH Mihálynak,¹⁵ ZRÍNYINEK, ARANY Jánosnak, SZÁSZ Károlynak,¹⁶ JÓKAINAK műveit, BALLAGI nyelvtanát, szótárát,¹⁷ TOMPA költeményeit, SZÉCHENYI István Politikai iskoláját¹⁸ és Magyarország és Erdély igen jó nagyterképét.¹⁹

1862. dec. 5-én OPITZ valóban megküldi Pestre a PETŐFI-fordítás utolsó részének kéziratát, és mellé teszi a DEÁKNAK és GRIMMNEK szóló ajánlásokat is. Kísérőleveléből kitűnik, hogy HECKENAST az addig beérkezett fordítást átnevezte PÁKH Alberttel, aki azt igen jónak találta:

„Ich nahm sein Wort gleichsam für Petőfis eigenen Handdruck. Natürlich werden mir die Aussprüche der ungarischen Kritiker von ganz besonderem Wert sein, da diese Herren der deutschen Sprache vollkommen mächtig sind, und das Original bis in die feinsten Nüancen nachempfunden haben, während der deutschen Kritik Kenntnis der ungarischen Sprache fast durchaus abgeht.”

Egyébként megfogadja PÁKH javaslatait, sőt kéri, hogy ha úgy érzi, egyik-másik kifejezése helyett megfelelőbbet tenne, az kerüljön a régi helyébe. 1863. ápr. 5-ig már 4 nyomdai ív korrektúráját küldte vissza OPITZ, és türelmetlenül követeli a kiadótól a többit, mert ragaszkodik ahhoz, hogy maga korrigáljon:

¹³ D. SZEMZŐ PIROSKA: *Heckenast és Vajda szerepe Jókai a Hon c. lapjának megindulásában*. id. 261–262. l. — OPITZ az 1863. szept. 5-i levelében örömeinek ad kifejezést, hogy a *Magyar Sajtó* a bennünket támadó *Österreichische Constitutionelle Zeitung*nak jól megmondta a véleményét. — Még ez év aug. 2-án pedig arról ír HECKENASTNAK, hogy nem érti VAJDÁNAK a *Magyar Újság*ban való cselekedeteit, dehát ő nem magyar. Reméli, hogy a VAJDÁT leváltó PÁKH Albert biztosabb mederbe evez a lappal.

¹⁴ 1863. ápr. 8., 1867. márc. 29. keletű levelek.

¹⁵ 1863. ápr. 18. levél, valamint 1863. szept. 25.

¹⁶ 1863. máj. 20. levél.

¹⁷ 1863. aug. 11. levél.

¹⁸ 1863. nov. 4. levél.

¹⁹ 1863. jún. 20. levél.

„Ich selbst muss die Correctur besorgen; denn Druckfehler würden mir die ganze Freude an dem mir teuren Buche, dem ich *so viel Zeit* geopfert, verderben.“

E sajtó alá rendezés közben még egy magyar író foglalkoztatja erősen: KEMÉNY Zsigmond, főleg *Zord idő* című műve.

1863. ápr. 24-én már a lefordított *Zord idő*vel jelentkezik HECKENASTnál:

„Ich habe — weil ich das Werk für einen vorzüglichen historischen Roman halte; besonders geeignet, die Deutschen für die Geschichte Ungarn zugänglicher zu machen, als sie bis jetzt sind — ich habe Kemény's *Zord idő* übersetzt und erlaube mir, bei Ihnen anzufragen, ob sie den Verlag villeicht zu übernehmen und welches Honorar in diesem Fall Sie für die drei sorgsam gearbeiteten Bände zu zahlen geneigt wären? Der Manuskript liegt in Reinschrift vor.“²⁰

Csodálatos, hogy az emigráns lelkületű német-lengyel OPITZ mennyire együttértett Keménynek az 1861-es esztendő politikai csüggedéséből, reményvesztettségéből született könyvével, és az 1862-ben elkészült művet nemcsak hogy olvasta, de rögtön lefordította. Különösen WERBŐCZI alakja ragadta meg, a jog és igazság őszinte és optimista harcosa, aki bízik a magyar törvényesség erejében még a hódoltsági területen is. HECKENAST viszont nem rokonszenvezett e regénnyel, és nem adta ki.²¹

1863. május 8-án már tördelési, formai elgondolásait közli OPITZ HECKENASTtal: a mű első részébe feltétlenül PETŐFI 1842–1846 között keletkezett költeményei kerüljenek. Magyarázatokot, életrajzi adatokat nem függeszt a műhöz: „Das Buch sei ein rein poetisches! Höchstens stehe hie und da eine nötige Erklärung oder Bemerkung unter dem Text.“ Az eredeti PETŐFI-kiadás-hoz hasonlóan, minden vers új oldalon kezdődjék. Júniusban már a próbanyomatokat dicséri: a szép tipográfiát, a finom papirost. Kéri a honorárium felének megküldését, melyet már aug. 2-án nyugtáz:

„Ich danke Ihnen verbindlichst für die mir eingesandten 150 fl. ÖW. — Da wir über die Zahlung in Talern übereingekommen waren, so acceptiere ich 150 fl. (indem ich den Cours 90.- annehme) als 90 Taler, so dass mir nach Erscheinen des Werkes noch 110 Taler oder 183 Fl. ÖW. zukommen.“

Eredetileg OPITZ 100–100 tallérban állapodott meg egy-egy fordításköte-tért, melyet HECKENAST tehát hiánytalanul teljesített, s hogy a műre különös gondot fordított, a hozzáillesztett PETŐFI-arckép is igazolja:

„Das Portrait Petőfi's ist sehr gelungen; er steht hier am ähnlichsten dem auf jenem von Vahot Imre herausgegebenen Blatte, welches ich einmal in Krakau auf dem Jahrmarkt kaufte, und worauf ausser ihm seine Eltern-Frau-Sohn-Bruder sich befinden.“²²

²⁰ OPITZ még ez év októberében újabb kiadási ajánlatot tesz HECKENASTnak: „Seit vielen Jahren beschäftige ich mich mit Leopardi und habe eine sehr sorgfältige Übersetzung seiner Operette morali fast zum Abschluss gebracht, die ich zuerst edieren will, um Ihnen später die Canti folgen zu lassen.“ HECKENAST PETŐFIN kívül nem adott ki más OPITZ-művet.

²¹ Megjelent: SIGMUND Kemény: *Rauhe Zeiten*. Übers. von Theodor OPITZ. Zürich 1867. Verlags-Magazin. 3 köt.

²² Uo.

Számunkra e soroknak külön érdekessége, hogy hírt kapunk arról, miszerint PETŐFI népszerűsége abban a korban olyan nagy volt Lengyelországban, hogy arcképe vásárok keresett, kelendő „portékája” volt.

A fordítás utolsó korrektúráját OPITZ szeptemberben küldi vissza Pestre; kísérőlevelében megint kiemeli a DEÁKnak és ARANYnak nevében adandó tiszteletpéldányokat, s gondolja, hogy PÁKHNak a kiadó saját állományából juttat majd. HECKENAST díszpéldányokat készített ARANY és DEÁK számára, melyeket OPITZ kísérőlevelével bocsátott útnak. DEÁK hosszabb értékelő levéllel nyugtázta a fordítót, melyet az tíz nappal a levél vétele után teljes egészében lemásolt és megküldött a kiadónak:

„Abschrift. (Deutsches Original.)

Pest 10 Dezbr 1863

Herr Wohlgeboren!

Herzlichen Dank für das Prachtexemplar Ihrer wertvollen Übersetzung lirischen Gedichte Petőfi's. Keines der Erzeugnisse unserer vaterländischen Litteratur bietet dem Übersetzer grössere Schwierigkeiten als die Gedichte Petőfi's. Der hohe Flug der Ideen, im glücklichen Verein mit dem Volkstümlichen; — der überall scharf ausgeprägte National-Typus, — und eine Sprache, welche durchaus correct und gebildet, zugleich alle Schönheiten der Ausdrucksweise des Volkes mit Erfolg zu gebrauchen weiss, — sind Petőfi's Eigentümlichkeiten, welche der Nicht-Ungar selbst bei gediegener Kenntnis der Sprache nur dann im Stande ist richtig aufzufassen, wenn er Land und Volk und den National-Typus der Ungarn genau kennt, — wenn er mit dem Dichter fühlt, wenn er selbst Dichter ist.

Im Besitze all' dieser Eigenschaften ist Eur. Wohlgeboren gelungen, die schwere Aufgabe mit so viel Erfolg zu lösen. — Wir alle sind dafür Ihnen zu Dank verpflichtet.

Meinen herzlichen Dank wiederholend zeichne ich mich mit der aufrichtigsten Hochachtung Ew. Wohlgeboren ergebenster Diener

Franz v. Deák²³

²³ OPITZ HECKENASTHOZ. 1863. dec. 20-i levél.

Állítsuk DEÁKnak a PETŐFI-fordítók számára elsőrendű követelményeket-meghatározó s egyben OPITZOT jól minősítő sorai mellé egybevetésül mindjárt a másik megajánlottnak: H. GRIMMnek hasonló céllal írt levelét:

„Ich habe die beiden Bände gleich von Anfang bis Ende durchgelesen. Leider verstehe ich das Ungarische nicht, um darnach beurteilen zu können, in welchem Verhältnisse Ihre Verse zu denen Petőfi's stehen; da sie sich meistens aber *fast wie Originalgedichte* lesen, so tut diese mangelnde Kenntnis meinerseits weniger zur Sache. *Einen kleinen Schimmer von Fremdartigkeit müssen Übersetzungen immer haben.* Schon die Gedanken allein würden das mit sich bringen, auch wenn die Form es gar nicht merken liesse. Sie aber haben, auch wenn die deutsche Sprache das Geforderte nicht leisten konnte, den Wendungen einen so lebendigen Ausdruck stets verliehen, das dies Fremde oft wirklich zu einem Reize wird.”²⁴

²⁴ GRIMMnek idézett, OPITZHOZ írt levelét csupán KERTBENY Károly közléséből ismerjük, vö. *Verschiedene deutsche Nachdichtungen Petőfi's*. id. 78. l. Így a KERTBENY által megadott levéldátumot nem tartjuk valószínűnek: „Berlin, 1866.” azért sem, mert OPITZ valószínűleg a HECKENAST által a honoráriummal egyidejűleg feladott tiszteletpéldányokból azonnal küldhetett GRIMMnek is, aki — mint írja — azonnal hozzálátott olvasásához és minden bizonnyal nem volt szüksége évekre megítéléshez, megköszönéshez.

GRIMM sorai mindenesetre kiegészítő értékelései DEÁK szavainak: a német esztétának csak anyanyelvén szólhatott PETŐFI szellem- és érzésvilága, s hogy igazi költői hatást gyakorolhatott rá, az kitűnik szavaiból, valamint az is, hogy a fordító német nyelvű tolmácsolása semminemű kifogás alá nem esett. Úgy olvasta a költeményeket, mintha PETŐFI eredetileg is németül írta volna azokat, holott KERTBENY — miként látni fogjuk — éppen ezen a ponton próbálta OPITZ munkáját kikezdeni.

OPITZ PETŐFI-fordítása már 1863 októberében kikerült a nyomdából, a mű impresszumában mégis 1864 a megjelenés éve. A kétkötetes mű belső tagolása igen esztétikus; az első kötet címlapján olvassuk: *Alexander Petőfi's Lyrische Gedichte*. Erster Band: 1842—1846. Deutsch von Theodor OPITZ. Pest 1864. Verlag von Gustav HECKENAST. Gedr. bei LANDERER und HECKENAST. Mit dem Bildnisse des Verfassers. A második kötet címlapjának szövege ugyanaz, természetesen a versek keletkezési ideje változott: 1847—1849. Az első kötet terjedelme 506, a másodiké 422 lap. Az első kötet az ajánló sorokkal kezdődik: Dem grossen Patrioten Franz Deák als Zeichen höchster Verehrung gewidmet vom Übersetzer. Majd következik OPITZnak 1862. aug. 8-án Krakkóban írt, DEÁKot köszöntő költeménye:

Warm grüsst Euch mein Herz, Magyaren!
Heil Euch, tapfre Männer in des Segens Land!
Geier stürzen sich auf Euch, Gefahren,
Doch stets scheucht sie Eures Gottes starke Hand:

Weil Ihr fest am Rechte haltet;
Weil Ihr, klein an Zahl, ein grosses Volk doch seid;
Weil Ihr tüchtig selber Euch gestaltet,
Weil Ihr feurig Euch dem Vaterlande weiht.

Stets mit Lust hab' ich getrunken
Eurer Erde edles Blut, den Feuerwein,
Und jetzt fühl' ich Eures Geistes Funken
Tief bis in der Seele Innerstes hinein.

Dass das Recht den Sieg behalte
Das ist's, was der Drang der Weltgeschichte will;
Dass das Reich der Freiheit sich gestalte,
Darum rollt sie, darum steht sie nimmer still.

Heldenvolk! Du hast verstanden,
Tief empfunden Das in Deiner stolzen Brust.
Deine Gradheit macht die List zu Schanden,
Unerschüttert stehst Du, Deiner Kraft bewusst.

Selten sind in unsern Tagen,
Die an kindischen Sophisten überreich,
Männer, welche schlicht die Wahrheit sagen,
Ob sie nun gefällt, ob sie nicht gefällt — ganz gleich!

Ungarn zeugt, das Land des Weines,
Männer von dem echtsten, dem reinsten Schlag:
Geht die Reihe durch, Ihr findet keines,
Das ein Mann führt rein, klar, fest wie Franz Deák!

Ja, Magyaren! Ihr habt Feuer!
Jugend, Geist, der edel ist wie Eurer Wein;
Darum konnte: „Ungarn war nicht“ Euer
Grosser Seher sagen, „sondern es wird sein“!

Ezt, a korszak feszült politikai helyzetéhez viszonyítva elég merész hangú költeményt a következő lapon mottóként PETŐFI soraival folytatta:

Freiheit und Liebe, die
Zwei kann ich missen nie.
Für meine Liebe opfre ich
Mein Erdsein;
Und für die Freiheit opfre ich
Die Liebe mein.

A második kötet ajánlása a szabadgondolkodó GRIMMre is fényt derít:

„Ihnen, verehrter Herr! Widme ich diese Lieder eines der reinsten, edelsten und freiesten Geister, welche die Erde im Fluge streiften; Ihnen, dem an richtiger, welche die Erde im Fluge streiften; Ihnen, dem an richtiger, geistvoll lebendiger Auffassung der wahren Grösse wenige Männer in Deutschland gleichkommen; Ihnen, dessen dem Höchsten gewachsene Seele das „Siegreiche“ in Petőfi's Dichtungen auf's Freudigste und Tiefste empfindet. Pless, im November 1862 Theodor Opitz.”

HECKENAST az egyszerűbb fűzött kiadásnak 4 ft. 50 kr-ban szabta meg az árát, ami viszonyítva az EMICH által 1847-ben kiadott PETŐFI összes költeményei kötet 4 Ft-os árához, az addig megjelent versek számához és a közben eltelt 17 esztendő pénzértékváltozásához, nem volt drága.²⁵

Az OPITZ-fordításról először a *Magyar Sajtó* 1863. okt. 31-én, a 250-ik számában jelenik meg rövid bírálat aláírás nélkül. Az OPITZ—HECKENAST levelezésből kitűnik, hogy a szerző ПАКН Albert. Az *Irodalom* c. rovatban írja, hogy egy nagyon is magyar és mégis német könyvről lesz szó: „Petőfi Sándor lantos költeményeinek Opitz Tivadartól” származó német fordításáról, aki jobban, mélyebben hatolt nyelvünk szellemébe, mint számos olyan német fordítónk, bár közöttünk élnek és Magyarországot vallják hazájuknak;

„S nem tudjuk, ügyességét bámuljuk-e inkább, mellyel a magyar fogalmakat és magyar modort hozzá tudja simítani a német nyelvhez, vagy pedig a szorgalmat és kitaratást, mellyel képessé lón, közel ezer lapnyi gyűjteményét Petőfi verseinek a német olvasó elé terjeszteni.”

Ezután következik a munka taglalása, árazása, majd közli, hogy később behatóbban fog vele foglalkozni.

A terjedelmesebb kritika nem is késik, azonban nem a *Magyar Sajtó*, hanem az *Ungarische Nachrichten* Feuilleton-rovata hozza névtelenül. Valószínűleg több évtizedes írói szerkesztői múltra visszatekintő felelős szerkesztője: Glatz Ede tollából.²⁶ Sejtésünket alátámasztja a -z jegy is, mely vezetéknevének

²⁵ VU. 1863. nov. 1. 44. sz. *Arjegyzéke Heckenast Gusztávnál megjelent legújabb könyveknek.* — Uj. 393. l. Némi enyhe célzás a PETŐFI-fordításra: „Magyar költők német fordításban . . . óhajtandó, hogy sikerült fordításban ismerje meg őket a külföld. E cél, ha többen egyesült erővel látnak hozzá, talán könnyebben lesz érve.”

²⁶ *Ung. Nachrichten.* 1863. nov. 10. 257. sz. — GLATZ Ede régi „ismerőse” HECKENAST-nak, még abból az időből, mikor a bécsi kormány nyomására 1845-ben tulajdonába kellett vennie a *Pester Zeitung* c. kormánylapot és vele átvennie a konzervatív szerkesztőt, GLATZ-ot is. E lapból keletkezett címváltozással a *Pest-Ofner Zeitung*, melynek 1862. ápr. 1-től egyes leszármazottja az *Ungarische Nachrichten*, de most már EMICH Gusztáv tulajdonában. Vö. SZEMZŐ Piroska: *A „Pester Zeitung”, egy XIX. századbeli kormánylap története.* Bp. 1941.

utolsó betűje. Bevezetésül megállapítja, hogy kevés külföldi író tanult meg magyarul, ezek között van Th. OPITZ, akinek nemrég a *Magazin für die Literatur des Auslandes* c. irodalmi folyóiratban tanulmánya jelent meg Madách *Az ember tragédiájáról*, amiért külön köszönet illeti meg. OPITZ számos irodalmi cikk szerzője, most tovább lépett: a legzseniálisabb magyar költőt fordította. E barokkos, ugyanakkor népies géniuszt visszaadni nagy erőpróba, és merészség lenne azt állítani, hogy OPITZ tökéletesen megoldotta. Majd így folytatja:

„Allein jene Treue bleibt immer nur eine relative, ein vollkommener Parallelismus des Gedankenbildes in zwei verschiedenen Idiomen wird nimmer zu erreichen sein, und ihn auf Kosten der *Schönheitslinie* anzustreben, heisst an der höheren geistigen Congruenz aufopfern was an äusserlicher Treue gewonnen wurde. Nach dieser Seite hin liegt denn auch im Ganzen und Grossen die Schwäche der Opitz'schen Verdeutschung.”

OPITZ műfordítói képességének még sokat kell fejlődnie, viszont ez nem jelenti azt, hogy nincsenek igen sikerült darabjai. Csak köszönettel tartozunk neki, hogy közvetítette PETŐFIT a németekhez, és érzékeltette költőnk szépségeit, gazdagságát, nagyszerűségét. Lehet, hogy éppen ő indítja el a németek közül azokat, akik PETŐFI megismerésével kedvet kaptak őt lefordítani, és ezért megtanulnak magyarul, s így tökéletes utánköltések születnek. Tulajdonképpen a hazai németeknek lett volna kötelességük a munkát elvégezni: ők magyarul is tudnak, és Petőfi gondolatainak, kifejezéseinek vonatkozásait, a nüanszokat, a magyar nép gondolkodásmódját, szokásait, melyből a költő kinőtt, alapjában ismerik. A szükséges kongruális költői tehetség, virtuozitás például hazai németeink között DUX Adolf és KOLBENHEYER Móric sajátja. OPITZ kissé keményen használja a német nyelvet. A DEÁKNAK írt ajánlóverse kakofonikus, egyenlőtlen, és sok bizonytalanságot mutat. Mindennek ellenére OPITZ az úttörők közé tartozik.

Ezt a tárcarovat egész helyét betöltő kritikát — mely fanyalogva dicsér, és általánosságokkal kritizál, a hazai műfordítók féltékenységből fakadt — HECKENAST elküldi OPITZNAK. Az keserűen válaszol már 1863. nov. 19-én: „Man merkt die Absicht und man wird verstimmt — die Absicht: ein Werk, das nun einmal existiert, das man nicht wieder ins Nichts zurückbannen kann, lobend möglichst herabzusetzen und zu vernichten.” Régi, de bevált recept ez — folytatja. Hogy anyanyelvén erőszakot követett el!? — mert a fordítása hűségét nem merik kikezdeni —, s még hozzá az ajánló versben, erre válaszként csatolja leveléhez H. GRIMMNEK a tiszteletpéldányt megköszönő, értékelő levelét, mely megsemmisíti az *Ungarische Nachrichten* kritikusanak véleményét.²⁷ Az is nevetséges, hogy az ajánló költeményt kifogásolja, a két testes kötetéről úgyszólván hallgat. Kéri a kiadót, hogy PÁKHNAK, aki annyira meg volt elégedve munkájával, feltétlenül mutassa meg GRIMM levelét. Még ugyanezen év dec. 10-i levelében is visszhangzik a kritika okozta keserűsége: tudja, hogy nem minden tekintetben kifogástalan a fordítás, de ha valaki azzal vádolná, hogy például nem hasonlítható egy BODENSTEDTHEZ, azt válaszolná,

²⁷ GRIMMNEK OPITZHOZ írt levelét csupán KERTBENY közzétételéből ismerjük, aki a levelet 1866-ra datálja, holott OPITZ 1863. nov. 19-i levele szerint már előtte meg kellett érkeznie. KERTBENY szavahihetősége egész élete során kétséges volt, kijelentéseit mindig érdekeinek megfelelően fogalmazta meg, ferdített, megmászított, s kora tekintélyeivel olyanokat mondatott, amit azok sohasem hangoztattak.

nem is akarna. Nem állítja, hogy e fordítónak nincsen jó munkája; jónak tartja az „Eugen Onigin”-t, ő jól ismeri az eredetit, és elmondhatja BODENSTEDTRŐL, hogy hiányzik nála a fordítót kötelező gondosság és hűség. Semmi esetre sem választaná őt fordítói mintaképnek.

OPITZ munkáját Németországban HECKENAST lipcei összeköttetései — így sógora, WIGAND Ottó, a *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel* — révén népszerűsítette. A megindult érdeklődést a féltékenység Németországban is meg akarta gátolni, mégpedig egy hazai német, de külföldön megtelepedett fordító személyében, aki nem volt más, mint KERTBENY Károly. Ez az úgyszólván egész Európát „irodalmi ügynökként” bebarangolt férfi, aki magát a magyar irodalom misszionáriusának tartotta, összeköttetésben állott tekintélyes német kiadókkal, s állítása szerint 3000 politikai, történeti, irodalmi, életrajzi cikket írt 102 német, 27 ausztriai, 6 angol, 8 francia, 2 olasz és 9 magyar hírlapba, folyóiratba — igen szoros volt a kapcsolata az *Augsburger Allgemeine Zeitung*gal és a *Magazin für die Literatur des Auslandes* folyóirattal is. Életrajzában azt is vallotta, hogy „Petőfi költeményeit nyolcszor (mindig újonnan) fordítá németre; e különféle kiadások 23 000 példányban terjedtek el, s minthogy ezek nyomán készültek az első angol, francia, lengyel, dán, orosz PETŐFI-fordítások, — el lehet mondani, hogy PETŐFIT ő honosítá meg a világirodalomban.”²⁸ KERTBENYnek ez a „honosítás” hosszú éveken át komoly jövedelmet, külföldi megélhetést jelentette; csupán 1870 táján érezte már úgy, hogy a „vállalt Petőfi misszió beteljesült”, ti. akkorra már PETŐFInek sok, jobb fordítója volt, így OPITZ is. Ekkor veti rá magát JÓKAI fordítására.²⁹

Mindent összevetve érthetővé válik, hogy OPITZ fordítói jelentőségét, fordítása értékét minden számára adandó alkalommal és helyen erősen támadta. Egyik erre vonatkozó megfogalmazása — mely azután rövidebben-hosszabban számtalan nyomdatermékben megismétlődött — így hangzott:

„Diese Franz Deák und Hermann Grimm gewidmete — unerhörte Verhuzung sowohl Petőfi's wie der deutschen Sprache durch einen geborenen Deutschen erstreckt sich auf 621 Gedichte! Die deutsche Kritik protestierte heftig gegen solchen Missbrauch deutscher Sprache. Und trotz der, gerade in Deutschland hochakkreditierten und verbindungsreichen Verlagsfirma³⁰ scheint das Werk — Gott sei Dank! — keinen starken Absatz gefunden zu haben.”

A „kontárnak” minősített OPITZ-fordítás tehát annyira keresett volt megjelenésétől kezdve Németországban, hogy KERTBENY propagandafogásként használta és hitelrontásnak, az ellenkezőjét állítani. Ez teljesen megfelelt KERTBENY addig alkalmazott eszközeinek. Kezdetben név nélkül szórta szét különböző német lapokban támadását, azután az 1865-ben Prágában kiadott *Sechzehn erzählende Dichtungen Petőfi's* c. munkájában megismételte.

HECKENAST és OPITZ felkészülnek visszaverésére. 1866-ban a pesti kiadó figyelmzetteti OPITZot, aki jan. 24-én azonnal válaszol:

„Heut veranlasst mich Herr Kertbeny zu einigen Zeilen. Nun finde ich in der jüngst von Kertbeny in Prag edierten und von ihm selbst als ein Unicum der deutschen Litteratur bezeichneten Übersetzung von Sechzehn erzählenden Dichtungen Petőfi's meine

²⁸ KERTBENY Károly. id. 1,2,3. sztl. 1.

²⁹ D. SZEMZŐ Piroska: *Szerzői jogi vita Jókai német kiadása körül*. Magy. Könyvszle 1964. 4. sz. 330—331. l.

³⁰ HECKENAST.

Übersetzung in einer Weise besprochen, die ich nicht ohne Entgegnung lassen darf. Auch habe ich bereits eine solche unter der Aufschrift: Meine Versündigung an Petöfi und an der ungarischen Nation an das Magazin für die Litteratur des Auslandes abgesandt.'

Mindez nem elegendő, KERTBENYt a saját területén kell megverni: rá kell pirítani erre a rímkovácsra úgy, hogy az eredeti vers mellé kell helyezni az ő fordítását, és ezzel szembeállítani egy jól sikerült műfordítását az eredetinek. Erre szerinte legalkalmasabbnak az „Unicum”-ban is szereplő *Salgó* c. ötödfelés jambusokban írt költemény látszik, mely PETÖFINél egyszerű, de ugyanakkor kemény vonásokkal megalkotott mű, KERTBENY azt buján burjánzó, rimes izléstelenséggé változtatta. OPITZ már elkészült a *Salgó* fordításával, és ajánlja HECKENASTnak, hogy kisebb bevezetéssel a fent vázolt módon nyilvánosságra kellene hozni — méltó válaszképpen — megszegyenítésére.

HECKENASTnak tetszik OPITZ terve annál is inkább, mert KERTBENYRŐL, aki 1840 táján könyvkereskedelmet tanul üzletében, és alig félesztendő után rossz magatartása miatt felmondott neki, nem jó emlékei voltak. OPITZ egy hónap múlva, febr. 6-án már küldi is a cikkét K. M. BENKERT (Kertbeny) und sein *Unikum in bisheriger deutschen Litteratur* címen. Ekkor még úgy tervezik, hogy esetleg PÁKH magyarra is lefordítja, és több lapban teszik közzé. Két hónap múlva, ápr. 26-án újabb tervvel hozakodik elő OPITZ: *Salgót, Bolond Istókot, Szécsi Máriát* adja ki az ő fordításában HECKENAST, előszónak jó lesz a legutóbb hozzájuttatott cikke, amelynek a sorsáról érdeklődik a kiadónál. E három költemény kiadása is jó válasz lehetne KERTBENYnek „weil diese drei in Form und Styl sehr verschieden sind und dem Übersetzer eine Aufgabe stellen, durch deren Lösung er beweisen könne, ob er treu und charakteristisch zu übersetzen versteht. Ich offeriere Ihnen also diese Arbeit gegen ein Honorar von 100 Taler”.

HECKENAST és PÁKH idehaza igyekeztek mindenekelőtt OPITZ művét megvédelmezni, amely nem okozott különösebb gondot, minthogy a hazai irodalmi köröknek jó véleményük volt. PÁKH KERTBENY támadását még a Kisfaludy Társaságban is szóvátette. Külföldön azonban KERTBENY nem nyugszik. 1866. november 17-én felháborodva írja OPITZ a kiadónak:

„Ich schreibe diese Zeilen in Sachen Petöfi's. *Kertbeny* hat wieder, wie Inhen bekannt, *Hundertsechzig lyrische Dichtungen*,³¹ in 10 000 Exemplaren herausgegeben und in der *Bibliographie der Übersetzungen nach Petöfi* bezeichnet er meine Arbeit abermals als eine ‚beispiellose Verhuzung‘. Ich schickte eine Erklärung an das Magazin für die Litteratur des Auslandes. Ich finde sie indess nicht aufgenommen, wohl aber eine rührend gehaltene, warme *Empfehlung* des neusten Opus *Kertbeny's*. So wird dann meine Übersetzung in *Deutschland* straflos in den Kot gepresst und darin erstickt. Es wäre dringend nötig, dass von *Seiten Ungarns* etwas geschähe.”

³¹ KERTBENY *A magyar irodalom a világirodalomban*. A magyar művek idegen nyelven, önállóan megjelent fordításainak könyvészeti kimutatása c. műve 9. l. olvassuk: *Alexander Petöfi Hundert und sechzig lyrische Dichtungen*. Deutsch von K. M. KERTBENY. Vierte, völlig neu bearbeitete Ausgabe. Elberfeld 1866. 8r. 240 l. (Gänzlich vergriffen.) — Még azt is megjegyzi, hogy e mű első kiadása, melyet XV. KÁROLY svéd királynak ajánlott, a porosz — osztrák háború ellenére 10 000 példányban teljesen elfogyott, és annyira népszerűsítette PETÖFIT, miként alapja lett az angol, dán és a többi PETÖFI-fordításnak. Eladási ára azóta is változatlanul 10 garas.

A külföldi irodalmi közvéleménnyel még a határainkon kívül is tekintélyes HECKENASTnak, sőt Lipcsében élő WIGAND Ottó sógorának sem volt könnyű megbirkóznia; ezzel szemben KERTBENYnek — mint láttuk — kiadókhöz, szerkesztőségekhez — mint könyvterjesztőnek is — szabad bejárása volt. Az emigráns OPITZ semmiképpen nem versenyezhetett vele.

Felvetődik a kérdés, jogos-e KERTBENY OPITZ elleni kirohanása, műfordítói képességei, fordításai valóban felülmúlják-e OPITZot.

Közismert irodalmunkban, hogy mikor ARANY Jánost fordította, költőnk és baráti köre tréfáinak célpontjában KERTBENY ARANY-fordításai álltak. KERTBENY PETŐFIT 1849-ben fordította először,³² és erről könyvészetében maga vallotta, hogy iskolás, hibákkal bővelkedő, a német prózadiát megsúfoló volt, kelendőségét csupán annak a lelkesedésnek köszönhette, amellyel akkor a szabadságszerető népek Magyarország iránt viseltettek. Viszont, még szerinte is, hét év múlva sem javultak fordításai, mert ahogy írja: „Mint versfordító ama tévhitből indult ki, hogy a költeményeket a magyar eredetihez lehetőleg híven, azaz lehetőleg szó szerint kell fordítani németre; így aztán nem csoda, ha legelső fordításai németül gyakran nagyon furcsán hangzottak. Csak 1856-ban BODENSTEDT F. avatá be őt a műfordítás titkaiba, hogy tudniillik a versfordító első feladata oly tökéletes költeményt teremteni, mely úgy hangozzék s oly hatást gyakoroljon mint az eredeti. És megfogadta az utasítást, s ezentúl a legnagyobb gondot fordítá úgy a nyelvezetre, mint az alakra, és nemcsak fordítani, hanem művészileg másolni igyekezett. Így jött létre végre az 1866-diki PETŐFI-fordítás, mely — az akkori háborús idő dacára — 10 000 példányban kelt el, s melyről a német kritika, még a bécsi is, habár soha nem dédelgette, egyhangúlag akkép nyilatkozott, hogy e fordítás olyan mintha eredeti volna.”³³ Elfogadható, hogy KERTBENY — inkább a 60-as évektől kezdve — sokat javult,³⁴ mert akkor már áttekinthette a megjelent sok jó PETŐFI-fordítást, így OPITZét is, de nem érte el azt a színvonalat, melyet OPITZtól követelt.

1867 januárjában olyan fordulat következett be OPITZ életében, mely minden válaszánál mélyebb sebet ejtett KERTBENYn: a Kisfaludy Társaság 23 — 24-i tiszt- és tagválasztó ülésén az ajánlott külföldiek közül, akik a magyar irodalmat fordításaikkal a világirodalomba bevezették, nagy szótöbbséggel a többi felett „Stier Teofil, Dux Adolf és Opitz Tódor” lettek az új tagok. STIER 18, DUX és OPITZ 17 — 17 szavazatot kaptak. A jelöltek között volt KERTBENY is: ő három szavazatot kapott. Az EÖTVÖS József elnöklete alatt megtartott ülésen BÉRCZY Károly, FÁBIÁN Gábor, GREGUSS Ágost, GYULAI Pál, HUNFALVY Pál, JÓKAI Mór, PÁKH Albert, SZÁSZ Károly, SZÉKÁCS József, SZIGLIGETI Ede, TOLDY Ferenc, TOLNAI Lajos, TÓTH Kálmán, TÓTH Lőrinc, VADNAY Károly és ZICHY Antal szavaztak. Majdnem biztos, hogy a tartozkodó vagy nemmel szavazó OPITZ esetében a HECKENASTtal és írói körével nem rokon-szenvező GYULAI Pál lehetett.³⁵

³² KERTBENY Károly: *A magyar irodalom a világirodalomban*. Id. 8. l.

³³ KERTBENY Károly. id. 3. sztl. l.

³⁴ TURÓCZI-TROSTLER József: *Petőfi világirodalmi jelentőségéhez*. id. 498, 562, 569. l.

³⁵ A Kisfaludy Társaság jegyzőkönyvei 1865 — 71. MTA Könyvtára. Kézirattár. — Vö. D. SZEMZŐ Piroska: *Vajda János küzdelme 1872-ben költeményei kiadásáért*. MKszle. 1970. 1 — 2. sz. 109 — 118. l. — Egyébként az ajánlottak között az 1867-i ülésen VAJDA mindössze egy szavazatot kapott.

A *Fővárosi Lapok* már másnap hírt ad az ülésről, és többek között írja: „Külső tagot (minő tíz lehet azokból, kik idegen nyelven terjesztették irodalmunk termékeit) csak hatot választottak. A belföldi német írók közül DUX Adolfot, kire minden tag szavazott . . . a külföldi német írók közül STIER Teofil egyetemi tanárt, ki a *Zrinyiaszt*, s OPITZ Tódort, ki PETŐFI költeményeit s MADÁCH Imre *Ember tragédiáját* fordítá le igen sikerülten.”³⁶ OPITZ tagságra való érdemeinek alátámasztására márc. 15-én *A magyar irodalom külföldön* c. rovatában még hírül adja, hogy OPITZ, „kit a Kisfaludy Társaság ez idén fogadott tagjai sorába, b. Kemény Zsigmond szép történeti regényét a Zord időket (!) fordítá németre. Zürichben fog megjelenni SCHABELITZnél”.

1867. ápr. 27-én OPITZ értesíti HECKENASTOT, hogy a *Zord idő* c. regényfordítása május végén fog megjelenni, és valóban megjelent. Ugyanakkor csodálkozva kérdi, igaz-e, hogy a Kisfaludy Társaság tagjai közé választotta, mert a *Fővárosi Lapok* márc. 15-i számában olvasta, de úgy véli, csak tévedés lehet. Majd:

„Wissen möchte ich aber doch, was zu dieser Notiz des magyarischen Blattes Veranlassung gegeben, und warum man mich so freigiebig mit einer Ehre beschenkt, mit welcher diejenigen, die sie wirklich spenden können, mit vollem Recht sparsam sind.”

A tagságáról szóló diplomát a Kisfaludy Társaság júniusban juttatta el hozzá, ³⁷ HECKENAST is megerősítette a hírt, és még máj. 12-én OPITZ arról érdeklődik nála, tud-e valamit arról, hogyan hatott mindez KERTBENYRE.

Eközben közös megegyezéssel újabb tervet eszeltek ki KERTBENY sajtóhadjáratának ellensúlyozására: HECKENAST újból kiadja címlapkiadásaként OPITZ PETŐFI-fordítását, ehhez OPITZ még egy KERTBENYvel polemizáló előszót és hibakiigazító jegyzéket csatol. Ezt a kiadást PÁKH is átnézte volna, akár az elsőt, de időközben bekövetkezett halála miatt erről le kellett mondani. 1867. febr. 24-én OPITZ így ír erről kiadónknak:

„Ich habe nun noch besondere Ursache diesen Hingang zu betreuen: denn gewiss Nichts wäre der Sache Petőfi's in Deutschland förderlicher gewesen, als die eingehende, sachkundige *Kritik Albert Pákhs*.”

Kegyeletét azzal róttá le PÁKH iránt, hogy a *Schweizerischer Volksfreund* c. lapba nekrológot tett közzé:

„damit die Bürger unseres freien Landes doch wissen, dass wieder einer von denen, die im Osten tapfer für das kämpften, was wir hier — OPITZ akkor Bázalben élt — Gott sei Dank, besitzen, heimgegangen ist.”

Teljesen egyetért HECKENASTtal abban, hogy az újabb PETŐFI-kiadásuk olcsó kiadás legyen; az újonnan hozzáadott, KERTBENYhez szóló bevezető nem lesz hosszú: „im Grund ist es mir zu wider, mich mit diesem Herrn zu befassen” — írja. Legjobb lenne egy-két sorban már a címlapon feltüntetni, hogy az újabb kiadást KERTBENY intrikái is szükségessé tették. Az új címlapon

³⁶ Jan. 25. 21. sz. 83. l. — A híradás tévesen állítja, hogy OPITZ lefordította a *Tragédiát*: 1863-ban róla szemelvényekkel cikke jelent meg a *Magazin für die Literatur des Auslandes* c. lapban. A MADÁCH-irodalom nem foglalkozott vele.

³⁷ 1867. jún. 27-i levél.

neve után állhatna: *Mitglied der Kisfaludy-Gesellschaft*. Még egy tanáccsal szolgál: az újabb kiadásra vonatkozó és külföldi lapokba elhelyezett hirdetésekben — ilyen lapok lennének: *Augsburger Allgemeine Zeitung*, *Brockhaus Deutsche Allgemeine Zeitung*ja, *Kölnische Zeitung* stb. — szerepeljen utalás KERTBENY intrikáira. Az ügy érdekében, a kelendőség miatt és hogy végül is véget vessenek a KERTBENY-ügynek, nem szabad a költségekre tekintettel lenni.

A mű készülése közben fordító és kiadója érdeklődéssel figyelik és nézik át újra meg újra összehasonlításként a PETŐFI-fordításokat. Ennek kapcsán megvitatják John BOWRINGét is:

„Sir John Bowring hat wie Ihnen bekannt sein wird bei Trübner eine englische Übersetzung Petőfi's ediert. Das Athenaeum brachte eine sehr taktvolle Kritik, aus der ich nur entnommen habe, dass der grosse Polyglott es vorzieht mehr nach Kertbeny als nach dem Original zu übersetzen. Armer Petőfi!” — Később: „Die Übersetzungsweise, in welcher Chassin die Franzosen mit Petőfi bekannt gemacht, finde ich sehr lobens- und anerkennungswert: sie entsagt dem Reiz des Reims; gibt aber schlicht und treu den wesentlichen Gedanken Petőfi's wieder, so dass ein Franzos von Phantasie sich sehr wohl die ganze valeur dieser Dichtungen zum Bewusstsein bringen kann; während ich in den Bowringschen Proben Geschmacklosigkeiten gefunden habe, daran sich Petőfi nie hätte chuldig machen können — selbst nicht in Schemnitz oder Pápa.”

HECKENAST a második kiadást nyár végén bocsáthatta ki, mert aug.-ban OPITZ már figyelte a német lapok hirdetéseit.³⁸ A munka mindenben megfelelt tervüknek: az újonnan nyomott címlapon OPITZ neve után következett *Mitglied der Kisfaludy-Gesellschaft*, azután *Zweite Auflage mit einem durch Herrn Benkert-Kertbeny provozirtem Vorwort*. A többi címadat megegyezett az első kiadásával. A lapszámokat huszonnégygel (XXIV) megnövelték, ebből 21 a *Vorwortra* esett, 3 a fordítás- és nyomdai hibák helyesbítésére.

Az előszó kiemeli, hogy e második kiadás, a megszerzés olcsóbb hozzásegítése mellett lehetővé tette, hogy KERTBENY rágalmait széles körben megcáfolják. OPITZ nem foglalkozott volna KERTBENYVEL, akinek PETŐFI-fordításai *commis-voyageur*-szerű propaganda volt a magyar költő számára, mely ellen még csak nem is tiltakozhatott. Elismeri KERTBENYNEK, hogy Németországban ismertté tette PETŐFIT, s ha őt nem vádolja meg azzal, hogy a magyar nemzet géniuszából fordításával madárijesztőt csinált, nem is törődött volna vele. Ezután következik a *Salgó* c. vers fordításának a sajátjával való összehasonlítása KERTBENYÉNEK rovására: megmutatja „mondatgyártmányait”, puffogó frázisait, erőszakolt, lehetetlen rímeit, sorkihagyásait, megmásításait. KERTBENY saját magáról igen találóan nyilatkozott *Sechzehn erzählende Dichtungen* c. Petőfi fordításában:

„Selbstverständlich, einige Lizenz muss man mir billig zugeben, denn ich debütire ja nicht als Zauberer, bloss als gewöhnlicher Sterblicher Wurm.”

Ha meg így áll a dolog, akkor KERTBENY úr óvakodjék a jövőben azt állítani egy német költőről, hogy nem tud németül, holott éppen neki kellene megtanulnia, akkor nem követné el az „Oh nicht sterbe” hibát és azt írná: „O stirb nicht!” Számba véve a fordításait:

³⁸ Vö. OPITZnak 1867. febr. 24., márc. 29., ápr. 23., máj. 12., jún. 27., aug. 11-én kelt, HECKENASTHOZ intézett leveleit.

„Sie wären vielmähr im höchsten Grade schuldig und strafbar, da Sie eine Masse nach Ihrem eigenen Urteil direct wegzuerfender Übersetzungen und jüngst ein „Unikum“ in die Welt geworfen haben, welches, weit entfernt, Sie von früherer Schuld zu entlasten, vielmehr, wie ich nachgewiesen habe, Ihre Schuld nur erschwert.“

Az előszót ezután PETŐFI jellemzésével fejezi be:

„Die Poesie Petőfi's ist volkstümlich und charakterisiert sich durch jene ursprüngliche, naive Schönheit der Form, die unmittelbar, ohne jede Reflexion, aus der Lebendigkeit, Gesundheit und Frische der Gedanken und Gefühle hervorgeht und mit dieser identisch ist. Darum gebraucht er, wie das Volk, sehr oft die Assonanz statt des Reimes und hascht durchaus nicht nach, absolut correcten Reimen, ja er spricht es geradezu selbst aus, dass, obgleich er seine Verse sehr wohl ball- und salonmässig herauschniegeln könnte, dies eben seine Sache und seine Aufgabe nicht sei.“

Fordításakor ő a költőnek éppen ezt a sajátját tartotta szem előtt. Az olvasó ha hibákra akad, nem a nagy költő, de fordítója számlájára írja majd azokat!

E második kiadás valóban elérte célját. 1867-ben a hazai politikai konstelláció ismét Magyarország felé fordította a külföld figyelmét, tehát kelendősége is esélyes lett; ami pedig KERTBENYI-t illeti, rendkívül mélyen érintette. Igazolja egy — úgyszólván a megjelenéskor — HECKENAST-nak írt levele, melyből elkeseredés és megvertség szólnak:

„Aufrichtig gestanden ich war nicht wenig erstaunt, dass gerade Sie, der gewiegte und gewandte Verleger die Taktlosigkeit eines polemischen Vorworts zur Ausgabe eines Dichters erstatten.“

Megvádolja a kiadót, hogy mivel a KERTBENYI névnek író-olvasó világban jó a csengése, a kelendőségért csalogatónak tette a címlapra. Ezután következik a rossz OPITZ-fordítás jellemzése.³⁹

E levéltől számítva úgyszólván élete végéig minden publikált írásában, ahol csak tehetett, elhelyezte az OPITZ-fordításokra szórt vádakát, most már megtoldva a Kisfaludy Társaság szidalmazásával, mert tagjai közé választotta OPITZ-t. Még 1880-ban is épp oly friss a seb, akár 1867-ben, pedig HECKENAST már két éve halott, és akkor is így ír:

„1864 erschien bei weiland Heckenast G. in Pest, prachtvoll in 2 dicken Bänden — Franz Deák und Hermann Grimm gewidmet — 621 Lyrische Gedichte Petőfi's übersetzt von Tehodor Opitz (geb. 1820 in preussisch Schlesien). Wortgetreu ist diese Übersetzung bis zur Karikatur, und dazu in einem Deutsch und in einer deutschen Metrik, die zum höchsten Erstaunen hinreissen, dass ein geborener deutscher, noch dazu ein Preusse, derart seine Muttersprache handhabt. Und für solches Deutsch ernannte ihn die Kisfaludy-Gesellschaft in Budapest zum Ehrenmitgliede, beurkundend, wieviel ihre 40 Mitglieder von deutscher Sprache verstehen! Hoffentlich (!) fand diese Übersetzung keine grosse Verbreitung in Deutschland; denn der, sonst in Deutschland so verbindungsreiche Verleger wagte schon das Jahr danach (!), eine falsche Titelausgabe als neue Edition zu versenden.“⁴⁰

³⁹ Levéltöröredék dátum nélkül. OSzK Kézirattára.

⁴⁰ *Petőfi's Tod vor dreissig Jahren 1849.* id. 38—39. l. — *Vö. Nyílt levél a tisztelt Kisfaludy-Társasághoz.* id., *A magyar irodalom a világirodalomban.* id. 9. l. *Verschiedene deutsche Nachdichtungen Alexander Petőfi's.* id. 78—87. l. Itt OPITZ-t utánozza: költeményfordításait a melléjük nyomtatott OPITZ-fordításokkal veti össze.

A Kisfaludy Társaság külön is megkapta a magáét KERTBENYTŐL: „Nyílt levelet” intézett a „tiszelt” Társasághoz „Nur Lumpe sind bescheiden. Göthe.” mottóval. Bár a Társaság nemzeti kérdésben kifogástalanul működik, nemzetközi kérdésekben — miként azt OPITZ megválasztása igazolja — alaposan kompromittálta magát, s kitűnő írótagjai megmutatták, mily keveset konyítanak a német nyelvről, annak metrikájához, akár valamilyen drótostót. Belőle nem személyes sérelem, féltékenység beszél: nem is kíván tag lenni, csupán szeretné megóvni jó hírünket, becsületünket a külföld előtt. Az ő fordításait nem bírálhatja meg a Társaság, arra Németország egyedül illetékes, mert azt ő mint német író hozta létre stb. Sértett hiúságában végül még arra vetemedik, hogy protekcionizmust említ, mely nálunk még a szellemi életben is eluralkodott.

A második kiadás sikere további PETŐFI-fordításokra buzdította OPITZOT: 1867. aug. 11-én PETŐFI elbeszélő költeményeit és előljáróban egy teljes PETŐFI-életrajzot kínál kiadásra németül HECKENASTnak azzal a megjegyzéssel, hogy eddig még más kiadóval nem tárgyalt és ezek szintén olyan költemények, melyekkel KERTBENY szörnyen elbánt. A kiadás időpontját HECKENAST határozza meg.⁴¹ 67 utolsó negyede azonban nyomasztó korszak a kiadó életében: a tulajdonában levő radikális szellemű *Magyar Újság* állandó bűnbak; sajtópert akasztanak a nyakába szept. 17-i tárgyalással MADARÁSZ Józsefnek a honvédekhez intézett cikke miatt, 29-én éjszaka rendőrök lepik el a nyomdát, hogy elkobozzák a még fennmaradt újságszámokat, melyek KOSSUTHnak a váci választókerülethez intézett válaszát hozták. Mindezt betetőzte a BŐSZÖRMÉNYI-sajtóper.⁴² Ezekután érthető, ha HECKENASTnak nem volt kedve újabb izgalmas vállalkozásokhoz.

OPITZ HECKENASTnak kiadásra ajánlott műve 1868-ban Bernben és 1869-ben Bécsben megjelent; a bécsi F. BECK és a berni HALLER kiadói hajlandósága bizonyítéka annak, hogy PETŐFI népszerűsége már akkor külföldön élő valóság, de annak is, hogy OPITZ fordításai megütötték a kívánt mértéket. OPITZ teljes PETŐFI-oeuvre-t kívánt nyújtani: 1870-ben Zürichben megjelentette *Az apostol* német fordítását PETŐFI Alexander: *Der Apostel. Letzte Dichtung.* címen. Említésre méltó, hogy ezeket a fordításokat KERTBENY nem támadta, sőt aránylag „elfogadhatónak” értékelte:

„1869 gab der schon genannte Theodor Opitz Wien, bei Beck, auf 372 S. Petőfi's Leben, seine grösseren Dichtungen: Zauberraum — Salgó — nicht minder Istók der Narr und Marie Széchy (!), nebst 50 solchen kleineren Gedichten heraus, welche bis dahin in Ungarn zu den verpönten gehörten. Und in der Tat ist diese neuere Übersetzung des unglücklichen Preussen wenigstens in erträglichem Deutsch, die Versform korrekter gehandhabt, wenn auch die ganze Nachdichtung poesielos. — 1870, Zürich, Oktav, 27 S. erschien Petőfi's Rhapsodie Der Apostel, übersetzt von Opitz. Es sind diese reimlose Streckverse, lesen sich also ganz gut — wie Prosa.”⁴³

Míg KERTBENY számára fordításai megélhetési forrást jelentettek, még nála sem állítható, hogy nem fűtötte emellett lelkesedés is.

OPITZ nem kenyérkereseti szándékkal kötött ki PETŐFI mellett. Maga is nem akármilyen költő, ilyennek vallotta Adalbert STIFTER is; mint esztétikus szá-

⁴¹ OPITZ levele HECKENASTHOZ.

⁴² *Hazánk és a Külföld.* 1867. szept. 5. 36. sz., okt. 31. 44. sz.

⁴³ KERTBENY K.: *Petőfi's Tod vor dreissig Jahren 1849.* id. 39—40. l.

mos irodalmi tanulmány szerzője, fordítója a világirodalom ismert nagyjainak, nem szorult rá. Ez a hosszú ideig Lengyelországban élt és magát a lengyel emigránsok közé is számító porosz egy 1864. máj. 9-i levelében így vall magáról:

„Seit Ende Januar lebe ich in Zürich, wo ich die Sache des unglücklichen Volkes in Europa, des polnischen, so viel ich vermag, zu verteidigen helfe. Obwohl der Journalismus meiner ganzen Natur widerstrebt, die zu Studien und Träumerei hinneigt und am liebsten von der Zeit gar nichts wissen möchte, habe ich doch geglaubt, dem an mich ergangenen Rufe Folge leisten zu müssen, da die polnische eine viel tiefere, ernste Bedeutung hat als jede andere rein *politische* Frage. Ich kenne die polnische Volksseele, die polnische Poesie, und habe daraus die tiefe Überzeugung gewonnen, dass diese Nation nicht untergehen kann, dass sie auferstehen und triumphieren wird, wie tränenreich, furchtbar blutig, zum Verzweifeln öde auch der Weg ist, der sie zum Heile führt. Das ist wahrhaftig ein Martyrervolk, besonders gross in seinen Frauen.“⁴⁴

OPITZOT éppen történelemszemlélete, politikai felfogása fordította a lengyel-lel rokon sorsú népünk és kiemelkedő képviselője: PETŐFI felé. Forradalmi magatartása, művészi nagysága egyként vonzotta. Ezért bízott benne pesti kiadója is: megbízható tolmácsa lesz PETŐFINEK. Ilyen értelemben ír erről STIFTERNEK is, aki viszont a tiszta költészetet a politika fölé emeli, és így válaszol:

„Was Sie bezüglich Opitz über Polen sagen, teile ich vollständig; ich glaube, Opitz ist vorzugsweise Dichter, und sein Gefühl führte ihn da auf ein Feld, auf der er seine herrlichen Kräfte vergeblich verschwendet.“⁴⁵

STIFTERT OPITZ megítélésében PETŐFI-fordítása is alátámasztotta, és mikor HECKENAST elküldte a köteteket, csakhamar így válaszol 1864. júl. 1-én:

„Über die Werke von Opitz, also auch über Petöfi werde ich bald etwas in der Allgemeinen Zeitung veröffentlichen, was Ihnen und ihm Freude machen dürfte. Es gibt in der Kunst auch Glück. Geibel ist beliebt, Opitz steht viel höher, und diese Gedichte kennt man nicht. Das ist wohl aber auch nur für den Augenblick so, die Zeit gleicht aus. Göthes grösste Werke wurden beim Erscheinen nicht beachtet, und heute steht er als der höchste da.“⁴⁶

STIFTER jóslata azonban nem vált be. Attól kezdve, hogy OPITZ elköltözött Krakkóból a passero solitario, ahogy magát nevezte, a lengyel emigránsok nyugtalan, bizonytalan, kusza életét élte. 1862—1867 között a felső-sziléziai Plessből, majd Zürichből, Bázélből írja HECKENASTNAK leveleit. Személye és költészete népszerűsítésére politikai, újságírói, írói tevékenysége közepette nincsen ideje. Így esett meg, hogy életrajzát hiába keressük a XIX. sz. biográfiai lexikonjaiban és a későbbiekben is. KERTBENYNEK van néhány életrajzi adata róla 1876-ból: eszerint 1820. nov. 22-én Fürstensteinben (Porosz-Sziléziában) született. Már 1848-ban Berlinben a szabadság költőjeként mutatkozik be. Ezután Lengyelországban él, és ott tanul meg magyarul; anélkül, hogy valaha is járt volna Magyarországon, kitűnően. Magyarból való fordításai az

⁴⁴ Adalbert Stifters *Sämmtliche Werke. Briefwechsel*. VIII. köt. 51. l. (Reichenberg 1939.)

⁴⁵ Adalbert Stifters *Sämmtliche Werke. Briefwechsel*. IV. köt. id. 218. l.

⁴⁶ Adalbert Stifters *Sämmtliche Werke. Briefwechsel*. IV. köt. 202, 376. l. — STIFTER tanulmánya PETŐFIRŐL nem készült el.

eredetihez viszonyítva kifogástalanok, csak éppen nem tud jól németül. Ezután megint a PETŐFI-kiadás elleni vádaskodások következnek HECKENASTOT sem kímélve. Befejezésül még megemlíti, hogy „jelenleg” OPITZ a svájci Liestalban él.⁴⁷

OPITZ, a szabadság költője a magyar forradalmi eszméktől ösztönözve tanult meg magyarul, és a magyar emigránsok hatása alatt lett PETŐFI fordítója. További sorsa ismeretlen.

A munkánk során kikerekedett költői pályának számunkra fontos állomása PETŐFI fordítása volt. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy PETŐFI-nek nemzetünknek határainkon túlra terjedő megismertetésében pesti kiadójának egyenlően része volt. A világlapokban jelentkező minden hirdetésével, a művelt világhoz tartozóknak elküldött minden egyes tiszteletpéldánnyal vizen hullámozó gyűrűként terjedt a költő és nemzete hírneve.

STIFTER mellett még igen sok osztrák, német író kapott HECKENASTTÓL a műből, közülük még kiemeljük Peter K. ROSEGGERT, aki STIFTERNEK 1868-ban bekövetkezett halála után pesti kiadójában tapasztalatokban, műveltségben gazdag atyai barátját tisztelhetette. Életére, pályájára kiható tanácsokat köszönhetett neki évekre menő levelezésük, személyes látogatásaik — ROSEGGER többször volt nála Pesten és Pilismaróton — során, melyeket gazdag könyvküldeményekkel támasztott alá. 1871-ben küldi neki HECKENAST PETŐFI, ARANY és GOETHE munkáit: természetesen OPITZÉT, melyből szabadságszeretetet, egy nép megismerését, a KOLBENHEYER által fordított *Toldi*ből a nagy magyar eposzírót és végül GOETHÉTŐL humánusot tanuljon.⁴⁸

OPITZ PETŐFI-fordításának közvetítő szerepe nem zárult le a XIX. században. 1955-ben Weimarban Gerhard STEINER GÁSPÁR Endrével és TURÓCZI-TROSTLER Józseffel közösen kiadott *Petőfi*-je, melyet korunk embere számára olvasókönyvnek szánt („ein Lesebuch”) OPITZ PETŐFI-jére is támaszkodik. Az általuk eszközölt fordításokról közölt megjegyzésekben ezt így juttatják kifejezésre:

„Einige Fassungen konnten mit geringeren oder grösseren Abänderungen aufgenommen werden . . . Gibt es doch eine Anzahl unter ihnen, die wir nach vielen Jahrzehnten der Vergessenheit entrissen haben, wie den Hegelianer Theodor Opitz.”⁴⁹

Piroska D.-Szemző

Eine ungeachtete Bahn zum Eintritt Petőfi's in die Weltliteratur

Im Jahre 1862 richtete der Freiheitsdichter, Theodor OPITZ einen Brief an den damals schon im Ausland wohlbekannten Grossverleger: Gustav HECKENAST in Pest, in dem es hiess: „Seit mehreren Jahren habe ich mich fast ausschliesslich mit einer Übersetzung der lyrischen Gedichte A. Petőfi's beschäftigt, und beabsichtige, diese Arbeit jetzt zu veröffentlichen. Es liegen sämtliche Ge-

⁴⁷ *A magyar irodalom a világirodalomban*. id. 62. l.

⁴⁸ SZEMZŐ PIROSKA: *Német írók és pesti kiadók a XIX. században*. id. 109—115, 138—139. l. — D. SZEMZŐ PIROSKA: *Heckenast Gusztáv a zenei kiadó*. Bp. 1962. 12—16. l.

⁴⁹ 52. l.

dichte genau nach der Originalausgabe übertragen fertig vor. Ich ging bei meinem Unternehmen von der Ansicht aus, dass Petófi durch seiner Individualität von höchstem Interesse und zwar *nicht nur für Ungarn*, wies Herr Otto Wigand schrieb, ist; dass aber drum gerade nur eine werkständige Übersetzung seiner *lyrica*, nicht aber wieder eine Auswahl, wie Herr Otto Wigand wünschte, des Dichters Persönlichkeit zu vollkommenen Anschauung bringen, und vermöge deren bezwingende Liebenswürdigkeit von entschiedenem Erfolg sein können. Da ich dem Dichter unmittelbar gegenüberzusetzen und ins Auge blicken wollte, so habe ich mich um die Leistungen meiner Vorgänger *absichtlich* nicht gekümmert; ich weiss nur, dass sie im Ganzen u. Grossen Petófi noch nicht auf die Höhe des Ruhms und der Popularität zu erheben im Stande waren, die er durch sein eben so nationales, wie universales Genie einzunehmen berechtigt ist. Ich habe mein Manuskript noch *keinem* der Herrn Verleger eingesandt, sondern nur einige Anfragen nach Deutschland z. B. an Herrn O. Wigand gerichtet. Sollten Sie, geehrter Herr, geneigt sein, den Verlag meiner Arbeit zu übernehmen, so würde mir das eine ganz besondere Ehre und Freude sein."

Der Pester Grossverleger, dem die deutsche Literatur viel, die ungarische aber noch mehr zu verdanken hat — die Werke seiner bedeutendsten österreichischen Zeitgenossen, wie A. STIFTER, GRILLPARZER, STELZHAMER, ROSEGGER erschienen in seinem Verlage, die sich meist zugleich auch der Freundschaft des hochintelligenten Mannes rühmen konnten — fühlte grosse Neigung zu der Ausgabe. Dabei war er stark beeinflusst von Otto WIGAND und Adalbert STIFTER. Der in Leipzig ansässiger eben Grossverleger war nämlich sein Schwager von dem er im Jh. 1834 seine Verlagsanstalt übernommen hatte.

STIFTER seinerseits fand in Th. OPITZ einen treuerzigen Verehrer, der ihn mit dem Band seiner Dichtungen und Puskin- und Lermontov-Übersetzungen bescherte. Er teilte seinem Pester Verleger mit, dass er die Opitz'sche Gedichte vortrefflich fand und sein dichterisches Wesen zur Übersetzungskunst geeignet.

Auch HECKENAST war dieser Meinung und dem eigentlich preussischen Dichter zugetan, der in seiner Freiheitsliebe sich zuerst der Sache des unglücklichen polnischen Volkes, und auch des Ungarischen annahm und mit Wort und Tat zu verteidigen versuchte. Er machte sich mit der polnischen und ungarischen Volksseele bekannt und hatte durch die polnische und ungarische Poesie die tiefe Überzeugung gewonnen, dass beide Nationen nicht untergehen können, dass sie auferstehen und triumfieren werden, soll der Weg, der sie zum Heile führt, noch so tränenreich, furchtbar blutig, zum verzweifelnd öde sein. Um diese Martyrervölker willen lernte er tadellos polnisch und ungarisch. Die Poesie PETÓFI's fand er im tiefsten volkstümlich und meinte, dass sie sich durch jene ursprüngliche naive Schönheit der Form charakterisiert, die unmittelbar, ohne jede Reflexion, aus der Lebendigkeit, Gesundheit und Frische der Gedanken und Gefühle hervorgeht, ja mit dieser identisch ist. Darum gebraucht der ungarische Dichter, wie das Volk, sehr oft die Assonanz statt des Reimes und hascht durchaus nicht nach absolut korrekten Reimen, er spricht es gradezu selbst aus, dass obgleich er seine Verse sehr wohl ball- und salonmässig herauschniegeln könnte, dies eben seine Sache und seine Aufgabe nicht sei. Und auch OPITZ hielt sich während seiner Übersetzung danach.

HECKENAST entschloss sich zuletzt für die Ausgabe, denn er hegte immer den Wunsch Verleger von PETÓFI zu sein, aber es gelang ihm nur die Auswahl

seiner Gedichte in einer Antologie zu veröffentlichen. PETŐFI wählte sich Gustav EMICH für Verleger seiner Gedichte.

Die Übersetzung erschien am Büchermarkt in zwei dicken Bänden mit dem Titelblatt: *Alexander Petőfi's lyrische Gedichte*. Deutsch von Theodor OPITZ. Pest 1864. Verlag Gustav HECKENAST. Gedr. bei LANDERER und HECKENAST. Gemäs der zeitgenössischen Mode die einzelnen Bände trugen Widmungen: den ersten Band widmete OPITZ dem grossen und populären Staatsmann Ferenc DEÁK, den zweiten dem Ästhetiker und Biograph von MICHELANGELO: Hermann GRIMM. Im ersten befand sich das Bildnis Petőfi's gezeichnet von Miklós BARABÁS, gestochen von dem Wiener Josef AXMANN. Beide arbeiteten jahrelang für die Heckenast'sche Anstalt. Der erste Band mit 506 Seiten brachte die Gedichte von 1842—1846, der zweite mit 422 Seiten diese von 1847—1849.

Der Empfang der neuen PETŐFI-Übersetzung in Ungarn war fast einstimmig erfolgreich, Dichter und Gelehrten feierten mit Anerkennung und Lob, auch die Presse, OPITZ und sein SCHAFFEN und die Kisfaludy Gesellschaft (für ungarische Literatur) ernannte ihn zum Ehrenmitglied. Die „Konkurrenz“ — in- und ausländische Übersetzer PETŐFI's — aber versuchte mit einer Gegenkritik: in der ungarländischen deutschen Zeitung, *Ungarische Nachrichten*, schrieb man, dass die gewünschte Treue des Übersetzers bleibt immer nur eine relative, ein vollkommener Parallelismus des Gedankenbildes in zwei verschiedenen Idiomen wird nimmer zu erreichen sein, und ihn auf Kosten der Schönheitslinie anzustreben, heisst an der höheren geistigen Congruenz aufopfern was an äusserlicher Treue gewonnen wurde. Nach dieser Seite fand das Schreiben im Ganzen und Grossen die Schwäche der Opitz'schen Verdeutschung. Viel gröber war der Angriff des deutsch-ungarischen Übersetzers Karl Maria KERTBENY, der seit Jahrzehnten in Deutschland lebte und sein Brot mit Übersetzungen ungarischer Dichter verdiente. Im Mittelpunkt dieser Tätigkeit stand PETŐFI. Die ungarischen Dichter machten sich lustig über seine Übersetzungen, zitierten sie und neckten einander mit den falschen Stellen. Erst nach vielen Jahren, als begabte und dem Beruf gewachsene Übersetzer auftauchten, wie auch OPITZ, erreichte KERTBENY ein gewisses Niveau.

KERTBENY nannte die Opitz'sche Übersetzung eine Karikatur, unerhörte Verhöhnung sowohl PETŐFI's wie der deutschen Sprache, verhöhnnte seine Mitgliedschaft in der Kisfaludy-Gesellschaft. Hass und Neid belebten diesen Kampf.

HECKENAST und OPITZ fanden aber die anpassende Antwort: sie liessen eine neue Ausgabe erscheinen auf deren Titelblatt zum lesen war: Zweite Auflage mit einem durch Herrn BENKERT—KERTBENY provozierten Vorwort, welches den commis-voyageurartigen Übersetzer — wie ihn OPITZ hier nannte — auf eigenem Felde vernichtete. OPITZ häufte seine Falsche Ausdrücke, schlechte Reime, grammatische Fehler nebeneinander.

OPITZ dagegen setzte fort PETŐFI zu übersetzen: 1869 gab er in Wien und Bern seine grösseren Dichtungen, *Zaubertraum*, *Salgó*, *Istók der Narr*, *Marie Szécsi* und 50 solche kleinere Gedichte heraus, welche bis dahin in Ungarn zu den verpönten gehörten. Ihre Einleitung war eine ausreichende *Petőfi-Biographie*. — 1870 in Zürich *Den Apostel*. Begeistert von Ungarn, ungarischer Literatur liess er den berühmten zeitgenössischen Roman: *Rauhe Zeiten* des ungarischen Schriftstellers Zsigmond KEMÉNY erscheinen.

HECKENAST und OPITZ verstanden mit Erfolg der Dichtkunst PETŐFI's das Weltecho zu sichern. Der Verleger bescherte mit den Bänden STIFTER, Peter ROSEGGER und andere Dichter. OPITZ, der richtig erkannte die Grenzen der Übersetzbarkeit PETŐFI's, bewies seine Fähigkeit im Umgang mit Dichtung und demzufolge nach vielen Jahrzehnten der Vergessenheit entrissen, erschienen seine Übertragungen 1955 in Weimar in dem „Lesebuch“, welches Gerhard STEINER mit Endre GÁSPÁR und József TURÓCZI-TROSTLER herausgegeben haben.